

LATGALĪŠU VOLŪDYS TEZAURS – SPĒLES AR NOZĪMĒM – DARBĪBAS VĀRDA DZEIT GADĪJUMA ANALĪZE

**ILGA ŠUPLINSKA,
RTU RĒZEKNES AKADEMIJA**

**XIV Starptautiskais baltistikas kongress,
Viļņas Univeristāte, 24.10.2025.**

[LTG T]: vārds vai frāze

Latgališu volūdys tezaurs
Latgaliešu valodas tezaurs
455 šķirkļi

A Ā B C Č D E Ē F G Ģ H I Ī J K Ķ L Ļ M N Ņ O P R S Š T U Ū V Z Ž

Šķirkļi ar sākumburtu **D**

da	duraceigs	durns	dzeja	dzymumdina
da	duracēš	durnums	dzeja	dzymums
da	duraks	durovys	dzeraune	dzīsmē
dāds	duravenis	durs	dziernovys	dzīsmīnīks
dajjukšona	durinēt	durtenis	dzymdynuotuoji	
dajjukt	durīns	dzedenš	dzymta	
dajjukums	durnavuot	dzeds	dzimte	
duraceiba	durneiba	dzeivuotuojs	dzymts	

1

LTG tēzaura iestrādnes

2

LTG tēzaura raksturojums

3

Darbības vārda dzeit
gadījuma analīze

LTG
Latgališu volūdys tezaurs.
[ltg tezaurs.lv](#)

LTG TĒZAURA IESTRĀDNES

2011.–2013. gadā Latvijas–Lietuvas pārrobežu projektā „Humanitārās izglītības pētniecības infrastruktūras izveide Austrumlatvijā, Lietuvā” (HipiLatLit) Rēzeknes Augstskola sadarbībā ar Kauņas Vītauta Dižā Universitāti un LU

Matemātikas un informātikas institūtu izveido:

- pirmo latgaliešu valodas korpusu (1 milj. vārdlietojumu), 2020. g. tas papildināts līdz 2 milj.
- lietuviešu–latviešu–latgaliešu biežuma vārdnīcu

(10 000 vārdi), latgaliešu vārdu ir vairāk, jo, tulkojot no lietuviešu valodas, tika meklēti vārdi arī ar emocionālu vai stilistisku nokrāsu, piedāvāti sinonīmi.

- Patiecoties A.Andronova iniciatīvai, tiek digitalizētas līdz tam izdotās latgaliešu valodas vārdnīcas.

LIETUVIŲ - LATVIŲ - LATGALIEČIŲ KALBŪ ŽODYNAS
LIETUVIEŠU - LATVIEŠU - LATGALIEŠU VĀRDNĪCA
LĪTUVIŠU - LATVIŠU - LATGALIŠU VUORDNEICA

Latviešu
Lietuviešu
Latgaliešu
Angļu

SĀKUMS VĀRDNĪCA

Lietuviešu-latviešu-latgaliešu vārdnīca

Valoda: Lietuviešu Latviešu Latgaliešu
Meklējamais vārds: meklēt

Pirms vārdnīcas lietošanas ir jāveic fonta "Palemonas" instalācija, lai būtu redzami lietuviešu valodas vārdu transkripcijā lietojamie simboli.
Fontu "Palemonas" var lejuplādēt:
<http://www.mif.vu.lt/~vladas/Palemonas.htm>
<http://hipilatlit.ru.lv/file/Palemonas-2.1>
Fonta instalācijas apraksts: [Windows](#), [Linux](#)
[Saīsinājumi un apzīmējumi](#)

MuLa2022

Meklēt korpusā

Vārdu biežuma saraksts

Mūsdienu latgaliešu tekstu korpus 2022

Korpusā noteiktās proporcijās ievietoti latgaliešu rakstu valodā publicēti (1988–2021) teksti ar metadatiem: informācija par teksta autoru, teksta nosaukums, publicēšanas vieta un gads, kā arī informācija par teksta veidu un žanru. Korpus veidots, ievērojami paplašinot MuLa2012.

Atsauces

Publikācija

S. Martena, A. Briška, N. Naua

Latgaliešu valodas korpusu citu Eiropas mazāk lietoto valodu kontekstā: korpusa raksturojums, lietojums un potenciālā iespējošana
Letonica, 208–224, 2022

PDF

Dati

A. Briška, I. Ziņģe, R. Darģis, K. Pokratniece, S. Martena, A. Kļavinska, A. Juško-Štekele

Mūsdienu latgaliešu tekstu korpus 2022 (MuLa2022)

CLARIN-LV digitālā bibliotēka, 2022

<http://hdl.handle.net/20.500.12574/72>

teksta (32)

vispārīgs (11)

latgaliešu (4)

Korpusa apjoms

2 milj. vārdlietojumu (2,8 milj. tekstvienību)

Datu publicēšanas periods

1988–2021

LTG TĒZAURA UZDEVUMI

- dokumentēt latgaliešu leksiku visā tās bagātībā, vienā vietā apkopojot datus no dažādiem avotiem: 20. un 21. gadsimtā izdotām vārdnīcām un publicētiem vārdu sarakstiem, rakstītiem tekstiem un runas ierakstiem
- saglabāt un attīstīt latgaliešu rakstu valodu, popularizējot tās lietojumu
- attīstīt digitālos valodas rīkus

LTG tēzaura veidošana uzsākta 2022. gada nogalē Valsts pētījumu programmas “Digitālās humanitārās zinātnes” projektā “Atvērtas un FAIR principi atbilstošas digitālo humanitāro zinātņu ekosistēmas attīstība Latvijā (DHELI)”, Nr. VPP-IZM-DH-2022/1-0002.

1. <https://latvianapps.com> (Latgalian Verbs/ Latgalīšu verbi)
2. <https://oratastic.eu/latgalian-for-beginners/> (volūdys apvuceiba, pamata leimeņs)
3. <https://mularkorpuss.rta.lv/#!/> (myusu dīnu latgalīšu runas korpuss)
4. <https://owlplus.eu/latgalian/> (latgalīšu volūdys statuss, viesture, pīvadumi, aizdavumi)
5. <https://www.tavaklase.lv/> (vuceibu materiali: 2 metodiskī īteikumi školuojujīm, 19 video nūdarbeibys vydsškolai, 12 - pamatškolai)
6. <https://linguapolis.lv/> (jaunnorveģu i latgalīšu volūdu kulturtelpys raksturoojums)

LTG TĒZAURA RAKSTUROJUMS

- Šķirkļa uzbūves principi ir līdzīgi kā latviešu valodas Tēzaurā.
- Kā šķirkļa vārds un pirmā pamatleksēma no vairākiem dokumentētajiem variantiem ir izvēlēts tas, kas ir pēc iespējas neitrālākais, kamēr izlokšņu un citi varianti ir uzskaitīti zemāk.
- Pamatleksēma parādās formā, kas atbilst pašlaik spēkā esošajiem pareizrakstības noteikumiem un kuru iesaka lietot rakstos.
- Atsevišķs šķirkļa vārds gan vīriešu, gan sieviešu dzimtē tiek dots t. s. darītālvārdiem, ja ir vērojamas nozīmes atšķirības (piemēram, *patmaļnīks* 'dzirnavnieks', *patmaļneica* 'dzirnavnieka sieva') vai arī vērojamas skaņu pārmaiņas vārda saknē (piem., *gosts*, *gaška*).
- Atsevišķs šķirkļis var tikt veidots deminutīviem, ja ir vērojama skaņu mija (*bārzs* – *bierzeņš*, *ols* – *aļteņš*) vai nozīmes atšķirības (*durs* un *durtenis*, *sirds* un *sirsneņa*).
- Citas pazīmes sīkāk var skatīt LTG tēzaura instrukcijā.

445
ŠĶIRKĻI,
2024

Vārdi ~ 245:
Lietvārdi – 50%
Darbības vārdi – 30%
Palīgvārdi – 20%
Stabili vārdu savienojumi ~ 200

262
ŠĶIRKĻI,
2025

173 vārdi
89 vārdu savienojumi

LTG
Latgališu volūdys tezaurs.
ltg tezaurs.lv

LTG TĒZAURA RAKSTUROJUMS

- Lielākajā daļā līdz šim izdoto latgaliešu vārdnīcu un vārdu sarakstu ir doti latviešu literārās valodas vai kādas svešvalodas ekvivalenti, izņēmums ir **Kalupes izloksnes vārdnīca** (KiV), kur ir dots arī plašāks nozīmju skaidrojums.
- **LTG tēzauris ir veidots kā skaidrojošā vārdnīca**, dodot nozīmju skaidrojumus un aiz semikola norādot uz latviešu literārās valodas ekvivalentu, ja tas vēl neparādās skaidrojumā.
- Nozīmes skaidrojumi doti arī visiem šķirklī iekļautajiem stabilajiem vārdu savienojumiem, tostarp frazeoloģismiem.

PRIMĀRIE AVOTI

- LLLD 2013
- Bērzkalns 2007
- Strods 1933
- Lukaševičs 2011
- KiV
- Slišāns 2009
- StrodsH 1991
- ADT 1983
- Jūrdžs 1999
- *Enciklopēdiskās (LLtV 2012, Latkovskis)*

SEKUNDĀRIE AVOTI

- Vasals 2003
- Lukaševičs 2023
- Kancāne 2018
- TiA (Tilža)

PIEMĒRU AVOTI (KORPUSI)

- MuLa2022
- MuLaR
- Bolsu Tolka 2023

DARBĪBAS VĀRDS DZEIT

- 1) fiksēti homonīmi: *dzeit 1, dzeit 2*,
- 2) aprakstīti atvasinājumi ar priedēkļiem (*aiz-, ap-, da-, ī-, iz-, na-*),
- 3) pievienoti atvasinājumi ar priedēkli un refleksīvo komponentu (*aiza-, atsa-, dāsa-, īsa-, nūsa-, pasa-, sasa-*),
- 4) atrodami atvasinājumi vārdnīcās (LLD 2013, Bērzkalns 2007, KiV) kā pirmo izceļ dzīšanas nozīmi saistībā ar lopkopību, tai pašā laikā MuLa rāda, ka 20. gs. beigās 21. gs. sākuma lietojumā vairāk dominē tās nozīmes, kas saistītas ar vardarbību, piespiedu cilvēku, noteiktas sabiedrības daļas padzīšanu no ierastās vides.

dzeit²

dzeit darbības vārds; intransitīvs; parasti formā: trešā persona

Kļūt veselam, pārklāties ar jauniem audiem, atveseļoties.

► Piemēri *Ā, nu Rēznis slimnīcā, kod devūs tī apcīmuot muoti (kura ir pazamaniesēs salauzt rybys, bet nu jau dzeist).*

AVOTI: LLD 2013, Bērzkalns 2007, KiV

dzeit¹

dzeit darbības vārds

1. Panākt ar varu, draudiem, biedēšanu, ka dzīva būtne kustās noteiktā virzienā; dzīt.

▶ Piemēri *Apcītynōtūs dzyna par Rēzeknes tlu nazynomā vērzīnī.*

1.1. parasti kopā ar: "paceli" vai "prūjom", vai "uorā" **letekmējot, ar varu virzīt noteiktā virzienā; prom, projām.**

▶ Piemēri *Daugavpiļš izavērtē par golvonū jezuitu mītņi Latgolā i palyka par taidu leidz pat 1809. g., kod jūs nu pošu caltūs āku suoce dzeit uorā krīvu vaļdeiba (jezuitu dzeivisvītu beja nūlamts puortaiseit par cītūksni, kas ari tyka izdareits 19. g.s. 1. pusē).*

1.2. Biedēt dzīvniekus medībās, panākot, ka tie dodas noteiktā virzienā.

▶ Piemēri *Ar klakstinim guoja kungim zaķu baideitu, dzeitu.*

2. Ar spēku virzīt priekšmetu kaut kur iekšā.

▶ Piemēri *Vīna mama taisa kūpā peirāgus, cyts tāvs ruoda, kai vajag dzeit noglyš, vēļ cyts muoca likt guņkuri– tuos ir lītys, kū myusu bārni var īsavuicēt nu tuo, kū mes dorom.*

3. Ar spēku virzīt, pārvietot kaut ko.

▶ Piemēri *Kai vysim dzīsmīnkim (dzīsmīnīks ir taidš poets, kas nav daaudzš da poeta leidzīņa, nav atsadalejš nu „rūkrokstu folklorys”), Silkānam soveiga anafora- namuokuļu pajiēmīņš dzeit dzejūli iz prīšku (kū plašuoka anafora, tū namuokuleiguoks dzejnīks) i negatīvu taiseišona- segmenta puorkodaceja ar minusa zeimi (zīdūņš- rudiņš).*

3.1. Darbināt kādu mehānismu; dzīt motoru, enerģiju.

▶ Piemēri *Trijeri dzan ar kiedi. Pošu trijeri dzan ar dzansyksnu.*

3.2. Virzīties, pārvietot par dabas parādību.

▶ Piemēri *Kur nakur kaida zivs iztaiseja rindžeiti, tikkū jaušama vēsmeite dzyna vīglu migleņu nu muižas puses.*

4. Likt kādam kaut ko darīt; piespiest.

- ▶ Piemēri *Reizem vakorūs aizalāsieju ilgāk, tod mani dzyna gulēt.*

5. Būt par cēloni, panākt kāda, kaut kā nokļūšanu nepatīkamā situācijā; novest.

- ▶ Piemēri *Pēc kaida laiceņa es, intereses dzeits, gōju sovom acim apsavērt krīvu partizanus.*

6. Ar noteiktu tehnoloģiju, metodi darīt kādu darbu, parasti lauksaimniecībā.

6.1. Arot veidot taisnu līniju; vagot.

- ▶ Piemēri *Reizi jei paleidzēja veiram dzeit vogys – vede zyrgu aiz apaušu.*

6.2. Kulstot atdalīt; kult ar spriguli.

- ▶ Piemēri *Vēļ kuļsteiklai izgrīze rūbeņš, lai dzeitu spaļus uorā.*

6.3. Spiežot vai ar pārtvaici panākt, ka izdalās šķīdums; tecināt.

- ▶ Piemēri *Savuoriešu dadža sakni. dzeišu samogonku. ai dadžu ordenīm i dadžu kreliem tšu gostūs.*

6.4. Stumt, raust vienkopus.

- ▶ Piemēri *Īeimu pļovā vōlu dzeit —*

7. parasti formā: trešā persona **Augot veidot asnus, stiebrus, sākt zaļot.** 🏹

- ▶ Piemēri *Es juo dabovu tik pyrms kaidu treju godu symtu, kod augši skrīnūšam seiļam nu gnēzis izkryta ūzulzeile, jei suoce dzeit osnu i...*
- ▶ Stabili vārdu savienojumi *Dzeit atlasis.*

8. Ar asu, vibrējošu vai rotējošu priekšmetu nogriezt apmatojumu; skūt.

- ▶ Piemēri *Kod vīni suoce dzeit buordys,*
- ▶ Stabili vārdu savienojumi *Dorbs dzan dorbu. Dzeit golus. Dzeit jūkus. Dzeit luni. Dzeit paceli. Dzeit pādus. Dzeit rūkā.*

☐	i doc#91	/s><s>Vysu varbyut i navajaga izreiz sabuozt./s><s>Redzi, apstuokli poši myus	dzan	iz prišķu./s><s>Pīvadumam, papraseja myus iz vīnu Reigys klubu./s><s>Iz tū b	
☐	i doc#91	o – nazkaidys sagatavis ir i tod ar laiku var kū na dalikt kluot./s><s>Dorbs dorbu	dzan	iz prišķu./s><s>Kod varātu byut gotovs jiusu pyrmais muzykys rypuļs?/s><s>lv	
☐	i doc#109	s><s>Myusu sabīdreibā eistyn volda burkuona i puotogys princyps./s><s>Vīnus	dzan	pyrmajim tikt pi tuo burkuona, ūtrim vysu laiku draud ar puotogu./s><s>Kaidys s	
☐	i doc#149	ola./s><s>Bet caur dusemem sajutamas ari bailes./s><s>Pavasaram stōjūtīs, jī	dzan	nu naatsavynōtajom zemem sovus rentnīkus un graudnīkus, lai tikai napalīk uz m	
☐	i doc#224	lelōki tok, kam nalīdzit?/s><s>A kō ta mes?/s><s>Poša "generala" cyuka – voi	dzan	, voi jōj uz sātu, kai grib, tai dora./s><s>Napateikami beja leiti, nagaisi ar pārkyur	
☐	i doc#224	Tys gon taidys krītnōks, koč i reizē pārkti./s><s>Divi tīt klāvā, taisa vaļā aizgoldu i	dzan	, trejs ōrā – sagyus i gōzs pi zemes./s><s>Pōri slīkšņam vepri gon izgryude, bet	
☐	i doc#338	oju./s><s>A nūstuoj i klausīs, šolc tik ausīs kai vasals mežs./s><s>Sirds sytās,	dzan	asni./s><s>Esi i dzeivoj./s><s>Da cytys reizis./s><s>Vylnonuo kopka otkon nī	
☐	i doc#338	leklēja Leldīņu ūlu./s><s>Pīters zyna vieja i iudiņa bolsu, kod viejs krosta smilktī	dzan	vilņus i ar jim sanas kūka gabaleņus i putys./s><s>Jis muok atšķiert bezdeleigu	
☐	i doc#338	io nadūšu!/s><s>Ni čarkys, ni pusčarkys./s><s>Ej iz sātu! – jei bolsā gamanej i	dzan	Pedzis paceli./s><s>- Kryumu bārns, kryumu bārns, – Pedze tūrķš zam daguna.	
☐	i doc#338	o i jau blāun bolsā. – Ej iz sātu, valna susātive!/s><s>Niu i dzeds ir izguojs uorā i	dzan	jū paceli./s><s>Tok Pedze vaira nasaver ni iz kuo./s><s>Īt paceli tīpat car klāva	
☐	i doc#338	ks audzs./s><s>Baba taidā reizē soka, ka nu mauduošonus dasamets zūsiņš, i	dzan	apsamaukt syltuok./s><s>Dzeds soka, ka iudinī var sēdēt viņ tik ilgi, cikom uoda	
☐	i doc#338	/s><s>Vēļ kai šudiņ īguodoj, kai tei narkomanka iz juos blūove pa vysu mīstu. –	Dzan	atlasis kai nazuole./s><s>Ar sisšonu nu zemis naizsissi./s><s>Postneicai taida	
☐	i doc#338	s pajemu iudiņa skrūzi i eju./s><s>Marja tīt maņ nu pakalis i lomojās./s><s>Jei	dzan	mani paceli, jei raud./s><s>- Tu, stulbais, glupais puika, kaidā pasaulī tu dzeivoj.	
☐	i doc#431	os pi iudiņa dzeislys okys dybynā – syt zamzemis olūteņš sovu navīnaidū mutuli,	dzan	ar dzeitini dzeiveibys spēku zemis viersā./s><s>Atsadzēre dāls pasaulī garduok	
☐	i doc#495	/s><s>Kapej naudu, krōj montu i cer dālam atstōt, kura nav./s><s>Vysus svōtus	dzan	ōrā nu sātas, dzē, meitas par vacom./s><s>Jam, ot, ostonņpadsmytgadeigu, ot, t	
☐	i doc#763	ari dzimtinē – gryuteibys, gribiešona tuos puorvarēt padora myus stypruokus, tei	dzan	myus tīt iz kū lobuoku, i atrūnam tū taišni tī, kur naīsadūmojam meklēt – ite./s><	
☐	i doc#982	dim, bet obejuos pusēs tai veirīts zyrga mugurā i rācūšs lauva./s><s>Suņš, kurs	dzan	pādys začam./s><s>Sižetiskuos ainys Latvejis tautys muokslā ir reši sastūpamy	
☐	i doc#982	r reši sastūpamys./s><s>Vystik ir izadevs identificēt taidu motivu kai suņš, kurs	dzan	pādys začam./s><s>Identiski rysynuots motivs konstateits Dīnvydrītumkūrzemē	
☐	i doc#1050	īra leiguma Latgolys teritoreju Inflanty Polskie puorvolda pūli, nu Vydzemis zvīdri	dzan	jezuitu mūkus paceli./s><s>Jī atbāg iz Daugovpili, kas kliust par jūs centru da 1:	

54 IERAKSTI

25 VĀRDI

**29 VĀRDU
SAVIENOJUMI**

- Dzeit 1, dadzeit, pīdzeit, īdzeit, izdzeit, puordzeit, aizdzeit, apdzeit, atdzeit, sadzeit, prodzeit.
- Dzeitīs, atsadzeit, dasadzeit, īsadzeit, nūsadzeit, pasadzeit, sasadzeit.
- Dzeit 2, sadzeit, apdzeit, aizdzeit.
- Dzynuļs, dzeišonuos, dzanūļs, pīdziniejs.
- Dzeit jūkus, dzeit valnu, dzeit golus, dzeit rūkā, dzeit pādus, dzeit luni, dzeit snīgu, dzeit paceli, nadzeit suņa uorā, nadzeit Dīva mežā, īdzeit kopā, īdzeit nuovē, īdzeit baimi, īdzeit styurī, kai styurī īdzeits zvārs, izdzeit nu pruota, izdzeit ļaunūs gorus, izdzeit slimeibu, izdzeit cērmis, aizdzeit mīgu, aizdzeit reibumu, da kuozu sadzeis, dzeitīs piec mūdis, dasadzeitīs da kopam.
- Dūt vāzu, pasyuteit cyukys ganeit – ‘izdzīt no mājām’.

SECINĀJUMI

- **LTG tēzauris sāk iegūt skaidrojošās vārdnīcas aprises, 2025. gada beigās tajā būs aprakstīti ~ 800 šķirkļi.**
- **Vārdnīca respektē līdz šim apzināto latgaliešu valodas leksikas krājumu, vienlaicīgi sekojot nozīmju izmaiņām un tās fiksējot, izmantojot mūsdienu latgaliešu tekstu korpusu (MuLa2022).**
- **Vārdnīca jau šobrīd ir saistoša pētniekiem, skatot nozīmju izmaiņas, leksikostilistiskās (poētisms; sarunvaloda; neliterārā sarunvaloda; vienkāršruna), emocionāli ekspresīvās, teritoriāli vai temporāli ierobežojošos aspektus.**
- **Vārdnīcas autori aicina lietot vārdnīcu, ziņojot par neprecizitātēm un nepilnībām, kas parādās jau publiskotajā tēzaurā, apzinoties, ka pilnīgas skaidrojošās vārdnīcas izveide ir nemitīgs un laikietilpīgs process.**

LTG

Latgalīšu volūdys tezaurs.

 tezaurs.lv

PAĻDIS PAR VIEREIBU!

Autori

Anna Briška (tehniskā sekretāre un šķirkļu autore)

Antra Kļavinska (šķirkļu autore un atbildīgā redaktore)

Sanita Martena (šķirkļu autore un redaktore)

Nikole Naua (*Nicole Nau*) (šķirkļu autore un redaktore)

Ilga Šuplinska (šķirkļu autore un redaktore)

Locīšanas paradigmu izstrāde: Lauma Pretkalniņa, Kristīne Pokratniece, Pēteris Paikens

Tēzaurs.lv platformas pielāgošana: Mikus Grasmanis, Pēteris Paikens

LTG tēzaurs top Valsts pētījumu programmas “Digitālās humanitārās zinātnes” projektā “Atvērtas un FAIR principiem atbilstošas digitālo humanitāro zinātņu ekosistēmas attīstība Latvijā (DHELI)”, Nr. VPP-IZM-DH-2022/1-0002.

ilga.suplinska@gmail.com